

МОРАЛНО-АСКЕТСКО УЧЕЊЕ

СВ. НИЛА СИНАЈСКОГ

(Наставак)

В. ПРЕПРЕКЕ НА ПУТУ КА ДОСТИГНУЋУ КРАЈЊЕГ ЦИЉА.

Религиозно-морално развиће човека и његово уподобљавање Богу претставља с једне стране дубоки унутрашњи процес, а с друге сложену и непрекидну борбу у вези са савлађивањем различних препрека. О овим препрекама св. Нил

говори детаљно, и показује дубоко познавање најскривенијих страна људске психе. По Ниловом учењу препреке, које стоје на путу људског обожења и узвишења ка царству небеском, могу бити субјективне и објективне. Ово зависи од тога, где се налази њихов извор, да ли се он заснива на слабој и исквареној психофизичкој природи људској, или долази споља, као утицај туђе и непријатељске, демонске силе на човека.¹ Препреке субјективне природе су људски греси, а објективне — различна лукавства ђавола и његових слугу, који су се једном за увек определили за зло и теже, да на сваки начин спрече остварење људског спасења,² изазивајући у људима моралне аномалије.

АМАРТИОЛОГИЈА СВ. НИЛА.

У претходној глави, посвећеној учењу св. Нила о човеку, ми смо се већ упознали са његовим погледом на суштину, природу и карактер греха. Излажући поглед св. Нила на последице греха првих људи, ми смо такође додирнули и његово учење о „страстима“ тј. о таквом стању душе, у коме растројство и изопачени правац људске психе налази свој најјачи и најбитнији израз. Страст, јављајући се као болест воље *rag excellence*, утиче и на друге душевне силе и способности људске. Под утицајем страсти, која као да постаје другом природом људском, изопачују се и добијају једнострану, лажну правац не само воља него и интелектуалне и емоционалне силе, чиме се нарушава хармонија целог психо-физичког живота човекова. Ето због чега страсти, као душевне болести (*τὰ νοσήματα τῆς ψυχῆς*),³ привлаче нарочиту пажњу св. Нила.

Ми смо већ видели у прегледу његовог књижевног рада, да су детаљној анализи страсти и излагању средстава и начина

¹ У свом трактату „*De oratione*“ св. Нил каже, да човек мора савлађивати две врсте препрека: страсти и демоне (види „*De oratione*“ с. 135, col. 1196 В). Али ипак мора се признати, да се та подела препрека, иако се заснива на учењу самог Нила, одликује неком извештаченошћу и да се може посматрати само теоретски. По аскетском учењу уопште, а св. Нила посебно, субјективне и објективне препреке у животу тесно су проткане међу собом, и на пракси их је тешко оделити. (Види *tractatus ad Eulogium*, cap. XIV col. 1109 D — 1112 a).

² Види „*De oratione*“ с. 46. col. 1176 D.

³ *Epist. lib. II, LXVII Eleutherio monacho col. 229 D.*

борбе са њима посвећене специјалне расправе и огроман број његових писама.¹ Непрегледност најразноврснијих страсти, које унутра раздиру човека, св. Нил дели у две групе: телесне (*σωματικά*) и душевне (*ψυχικά*). „Телесне страсти (прождрљивост и блуд),“ каже св. Нил, „воде свој почетак од природних потреба тела, а душевне страсти рађају се из душевних потреба“.² Но ово ипак не значи да св. Нил схвата телесне страсти као искључиво физиолошке процесе. Напротив, разлога има да се св. Нилу припише мишљење које деле и други аскети, да је веза између физиолошких и психичких елемената у телесним страстима толико тесна, да је тешко између њих успоставити границу. Тако нпр., у трактату *ad Eulogium*, анализирајући страст блуда, св. Нил каже: „Знај да се две оделите врсте блуда здружују уједно, блуд телесни и блуд духовни“.³ Зато средиште тежине телесних страсти, као и страсти специјално душевних, лежи такође у души. Телесне страсти и њихове специфичке особине, по учењу св. Нила, не могу бити објашњене само природним функцијама људског организма. Јер ове су за њих само повод или исходна тачка, а у даљем процесу њиховог развића најважнији значај припада души. Због тога телесне страсти, не као физиолошке појаве већ као психички пад, подлеже моралном урачунавању и у зависности су од тога, колико се душа „сједињује са саблажнивом претставом у њој“.⁴ Другим речима, уколико страсти припадају сфери психичког живота.

Додирајући процес или начин на који се зачета страст развија у души и остварује на делу, св. Нил каже: „Хаотична тежња осећања производи обично страсну помисао и срамну жељу, жеља-насладу и још одобрење, а за њим долази учињени

¹ Види „Богословље“ 1931 г. св. 4 и 1932 г. св. 1.

² Види *tractatus ad Eulogium* c. XXIII col. 1124 BC; упореди *epist. lib. II, LXIX col. 232 B*.

³ *Tract. ad Eulogium* c. XIX col. 1117 B: „Νόει δέ μοι, πορνείας εἶναι δύο ἐν διαίρεσει ἐξυγωμένας, τὴν τοῦ σώματος, καὶ τὴν τοῦ πνεύματος;“ упореди *ep. lib. II, CXLII col. 265 A*, где Нил предупређује од унутрашњег блуда (*τὴν ἐνδον μοιχίαν*).

⁴ *Tractatus ad Eulogium* c. XIX col. 1117 B.: ἐκτοπώματι πλάνης ἢ ψυχῆ σου συγγίνεται *

на делу.“¹ На тај начин у развићу и јачању страсти још четку узимају учешћа све стране душе: разум, осећање и воља, при чему делатност разума заузима фундаментално место у овом процесу. Помрачење и слабост разума јављају се као одређени услов, као полазна тачка или почетак страсти и као завршетак. Због овога св. Нил и саму страст назива „злом помисљу“ (ὁ πονηρός λογισμός),² уносећи у појам λογισμός и негативну ознаку и садржај позајмљен од „својства“ (ἡ ποιότης), одговара дотичној страсти.³ Свака страст постаје, по Нилу, у учењу, човековим господарем кроз помисао. Зато узрок сваке некој страсти треба тражити у удаљавању од „чистијих природних помисли“ (κατὰ φύσιν λαμπρῶν λογισμῶν).⁴ Успех у борби са „злим помислима“, св. Нил своди на одвајање од негодности разних страсних помисли на осам најопаснијих и најнегоднијих страсти или страсних расположења, која ометају човечан пут на путу његовог моралног усавршавања. Своју осмоструку у св. Нилу, као и Евагрије и Касијан, почиње излагањем најдубљих, најнижих, а истовремено конкретних порока, прелазећи постепено на карактеристику финијих, који се тешко налазе, пошто захтевају дубље самоиспитивање.

Прво место порока, у Ниловој схеми, заузима прождрљивост (γαστριμαργία, gula),⁵ која је „почетак страсти“ (ἡ ἀρχὴ πάθων)⁶ зато што „рађа сластољубље и многе друге пороке“. Из прождрљивости изничу друге страсти као гране (κλήματα) из стабла. Среброљубље, гњев, туга и други пороци плод су и изданци прождрљивости.⁷ Али од свих њих

¹ „De monachorum praestantia c. 3 col. 1064 C.: „ὁδὴ αἰσθήσεως ἀτακτος ποιεῖν εἶθε λογισμὸν ἐπιπαθῆ, ἐπιθυμίαν αἰσχροῦ, αὐτὴ τέρψιν, καὶ πάλιν τέρψιν, ἧς ὁπαδὸς ἢ κατ' ἐνέργειαν ἁμαρτία ἐστίν.“

² Epist. lib. III CCLIX col. 513, где наилазимо на израз: „οἱ πονηροὶ λάμαρτοι λογισμοί.“ упореди „De volunt. paupert. c. XXIV col. 1000 C; arap. n. 114 col. 1260 C и трактат περὶ διαφορῶν πονηρῶν λογισμῶν — 199 D — 1233 A.

³ De monast. exercit. c. LXXV col. 809 A.

⁴ Epist. lib. II, CXCIX col. 304 D.

⁵ Реч γαστριμαργία је састављена, произашла је од γαστήρ — стомак, храњења и μάργος — бесан, обузет неуздржљивом појудом. Отуда μαργία у буквалном смислу значи појама стомака, а у преносном — прождрљивост у храни и пићу, угађање стомаку.

⁶ de octo spiritibus malit. cap. I col. 1145 A.

⁷ de monast. exercit. cap. LV col. 788 C.

„прождрљивости је најсродније сладострасно узбуђење (ή τῶν ἀφροδισίων κίνησις). И сама природа, желећи да покаже њихову сродност, одредила је место за полне органе испод трбуха, означавајући овом близином њихову тесну међусобну везу. Јер, ако ослаби ова страст (тј. блуд), она слаби због малаксалости трбуха, који се налази изнад њених органа, а ако ојача и почне беснити, то јој се одозго (од трбуха) даје снага. Но прождрљивост није само хранитељка (τροφός) и одгојитељка (τιθηνός) ове страсти. Прождрљивост убија у човеку свако добро, јер чим она овлада и достигне врхунац своје моћи, одмах пропадају и нестају добра својства као уздржљивост, девичанство, храброст, трпљење и остале врлине.“¹

По Ниловом учењу као карактеристична психичка одлика човека, који је обузет страшћу прождрљивости, служи тежња за уживањем.² „За лакоме људе (λίχνοισ),“ каже он, „није довољна само разноликост у укусу и мирису спремљених јела, већ је потребна и разноврсна боја која треба да раздражи њихову жудњу за храном, да би се још пре почетка једења њихов поглед наслађивао жутим, белим и др. бојама. Да би се опет наслађивало и чуло мириса, треба додавати храни што пријатније мирисе, а да би јестиво било пријатно и грлу, морају се помешати ствари разних својстава, — слатко и папрено треба помешати са горким и сланим. Исто тако не треба лишавати насладе ни чуло вида. За то се разно посуђе, обојено живописним шарама припрема за јело. Све ово чини се због тога, да би стомак поверовао чулима, као искусним судијама, који умеју да добро оцењују оно што осећају.“³ Према томе страст прождрљивости одликује се не толико спољашњим особинама, колико унутрашњим, психичким моментом или тежњом за уживањем, која се истиче на прво место и која лако овлада целом душом човековом. У овом случају човек свесно и слободно изврће неодољиву и природну потребу исхране тела, и преобраћа је у повод и извор самонаслађивања. Да човек не

¹ de monast. exercitat. cap. LVIII col. 792 A. Мисао о тесној вези прождрљивости са блудом изражена је концизније на другом месту: „Мисао прождрљивости има за завршетак помисао блуда“ — ὁ τῆς γαστριμαργίας λογισμὸς τέλος ἔχει τὸ τῆς πορνείας — „de mon. exercit. cap. XL col. 769 B.

² Ово наслађивање Нил назива „задовољењем грла“ — τὸν λιπὸν ἡδονῆς („de monast. exercitatione“ cap. 58 col. 792 B.)

³ Narrat. III col. 616 BC.

би пао под утицај ове штетне страсти, јер „кад надвлада телесно, — све пада у сан: и ум, и душа, и срце,“¹ св. Нил препоручује као опште правило, „да се не губи много времена угађању телу, него да се чистим умом и трезвено служи Богу, не оптерећујући помисао товљењем тела и мирисом јела, не ласкајући сластољубљу стомака (ἡδονὴν γαστρὸς)“.² Што се тиче пак телесне исхране, то св. Нил, иако је учио да човек треба само једанпут дневно да узима храну и то биљну,³ ипак врсте хране сматра као субјективну ствар. Јер храна, по његовом мишљењу, треба да одговара индивидуалним особинама сваке личности. Тако нпр, у писму епископу Филону, који је тражио упуство односно монашке хране, св. Нил пише: „Као што је телесни склоп људски различан, и једни су болесни а други здрави, исто тако потребно је одредити и различну храну, прилагођавајући се потребама дотичне личности. Здравима треба давати за храну најпростије поврће; слабијима, ради њихове утехе, финије вртарско поврће, а крајње изнемоглим и малаксалим, ради ојачања њихове снаге, треба давати у умереној количини и месо“.⁴ По Ниловом учењу храну треба примати сваки дан у умереној количини и „не до ситости.“⁵ „Није грешно“, пише он монаху Харитону, „сваки дан у одређени час примати умерену храну. Али када се понизиш до телесних потреба, треба што пре поново да обратиш мисао к небу, не узносећи са њом ниједну од земаљских брига.“⁶ У својој телесној исхрани човек треба да избегава пресићеност, пошто „препуњен стомак вуче мисао човека доле, земљи, и чини га сањивим за време молитве“.⁷ И као што се у запрљаном огледалу не могу изразити црте лица, које се пред њим налази, исто тако и мисаона сила, затупљена преситошћу, не прима у себе Божје знање, јер ум не може да се узнесе горе, да би примио мио мирис сазрцања Божјег.“⁸ Осуђујући прождрљи-

¹ „de monast. exercit.“ cap. XVI col. 740 A.

² Narrat. III col. 616 A.

³ „de magnis cogitationibus“ cap. XXV col. 1229 C.

⁴ Ep. lib. II. CLX col. 276 CD.

⁵ de malig. cogitat. cap. XXV col. 1229 C.

⁶ Epist. lib. II, LIX, col. 225 C.

⁷ de octo spirit. mal. cap I, col. 1145 B.

⁸ ibid. cap. 2 col. 1145 C.

вост као једну од најопаснијих страсти, Нил јој ставља на- супрот уздржавање (ἐγκράτεια), које је „почетак активног жи- вота, као што је цвет почетак плода“.¹ Хришћанин, по Ниловом учењу, мора се старати о уздржљивом начину живота, који се карактерише тиме, што при искоришћавању ових или оних предмета, постоји мера и граница, постоји стварна потреба за предметом, а не само тежња ка уживању. Тако нпр, у писму епископу Епифанију, св. Нил пише: „да би наше тело било спокојно и да се не би распаљивало ни једном страшћу, које произилазе од пресићености, треба се старати о уздржљивом начину живота (προνοητέον ἐγκρατεστέρας διαγωγῆς). Као меру и правило при узимању хране треба завести не наслађивање, већ стварну потребу. А ако се са потребом често удружи и наслада, зато што оскудица уме све да учини пријатним, онда потребу не треба одбацити због насладе, која може доћи... Напротив, извлачећи из свега оно што је корисно, треба пре- зирати само осећање насладе и искористивши потребно славити Бога“.² На тај начин, при нормалном задовољавању телесних потреба, елеменат чулне насладе показује се, по Ниловом учењу, у своје правом изгледу и правом значају, — као про- пратни, другостепени и зависни елеменат, док се при страсти прождрљивости наслада и задовољство јављају као циљ сами по себи, ради кога се и употребљава храна. У овом слу- чају оцртава се потпуно изопачење нормалног поретка, јер осећање насладе добија доминантну важност, која му не припада и, одликујући се интензивном силом вишег степена, нарушава самосавлађивање човека. Као средство у борби са прождрљивошћу Нил препоручује уздржљивост, умереност и стално вла- дање телом. Ово се достиже постом и бдењем. „Као што се коњ, зауздан уздом, покорави вољи човековој, тако се и тело- укроћено постом и молитвом, не отима из руку мисли, које су га укротиле, и не рже под утицајем страсних пожуда“.³

У тесној вези са прождрљивошћу стоји и друга телесна страст, блуд (πορνεία, luxuria), која у Ниловој схеми грехова заузима друго место. Ова страст, више него и једна друга, нарушава за хришћански живот неопходну чистоту и,

¹ *ibid.* cap. I col. 1145 A.

² *Epist. lib. IV, LVI col. 576 B.*

³ „*De octo spirit. mal.*“ cap. 3 col. 1148 C.

по Ниловом учењу, директна је последица прождрљивости. „Ко напуни стомак и обећава да ће бити целомудрен, тај је“, вели Нил, „сличан човеку, који тврди, да ће зауставити силу пламена, који је захватио сламу. Као што није могуће задржати разбуктани пламен, који се шири по слами, исто тако није могуће спречити тежњу ка раскалашности, која се распаљује преситошћу“.¹ Зато, „онај, који се преда сластољубљу (ἡδονῆ βρωμάτων), брзо бива савладан и везан сладострашћем (τὸ φλοῦγαστρίω πάθει), јер побеђен у малом, мора подлећи и већем“.²

Предупређујући монахе од ове опасне страсти, Нил им стално препоручује, да избегавају женско друштво. „Поглед на жену — каже он — сличан је отровној стрели, која рањави душу и убризгава у њу отров“.³ Да би себе сачували од ових стрела, монаси треба да избегавају честе сусрете и познанства са женама. „Ако хоћеш да будеш целомудрен“, каже Нил, „избегавај састанке са женама и не допуштај им, да се било када теби поверавају, јер оне те испочетка уважавају, а касније бестидно наводе на све. При првом сусрету оне упиру поглед доле, говоре кротко, са осећањем проливају сузе, пристojно су одевене, тужно уздишу, запиткују о чистоти и пажљиво слушају. Кад их видиш други пут, њихов поглед је мало уздигнутији, а трећи пут оне гледају, безобразно осмехујући се, па чак, шта више, и громко се смеју. Најпоследње долазе накићене и заузимају такав став, који јасно наговештава страст: подижу обрве, не остављају на миру трепавице, разголићују врат, целим телом испољавају нежност, говоре ласкаве речи, које маме на страст и самим изговором теже да саблазне слух, док свим силама не обухвате душу. И то је за тебе мамац, који те вешто сплетеном замком одвлачи у смрт и вуче у погибао. Чувај се, да те не наведу на саблазан ни скромним речима, јер је у њима сакривен смртоносни зверски отров“.⁴

За савлађивање страсти блуда Нил препоручује пре свега умереност у храни, а одмах затим усамљеност, која је одлично средство за уклањање спољашњих узрока саблазни и страсних пожуда. „Целомудрена душа“ (ψυχὴ σώφρωνος), вели св. Нил,

¹ *ibid.* cap. V col. 1149 C.

² *Narrationes* III, col. 621 B.

³ „*de octo spiritibus malitiae*“ cap. IV, col. 1148 D.

⁴ *ibid.* col. 1149 AB.

„тежи за усамљеношћу у пустињи, као што и лађа за време буре жури пристаништу“.¹ Колико је живот у обичним социјалним условима опасан за душу, и колико даје хране разноврсним саблазнима и блудним искушењима, — види се из писма силенцијарију Никарету, где Нил, између осталог каже: „кога кроз уши и очи очарава и наслађава срамна жудња, — тај је, хтео или не, већ потпуни прељубочинац“ (ἀπρωτισμένος μοιχός).² Али отклањање спољашњих услова још не обезбеђује потпун успех у борби са овом страшћу, јер „пожуда“ (ἐπιθυμία)³ се може распалити и мислима. Зато Нил и даје монасима савет, да се не предају „сећању на жене“ (γυναϊκός μνήμη),⁴ и „да у мислима не говоре дуго са замишљеном женском (μορφῇ γυναϊκός), јер непрестане претставе о женама кваре целомудрене навике“.⁵ Но сви напори човека, у многострукој борби са блудном страшћу, могу достићи пуну победу само при благодатној Божјој помоћи. Зато св. Нил, у многим својим писмима, позива ученике да у својој борби са блудом смерно прибегну молитви, „која је сигурно средство од страсти уопште“.⁶ „Молитвом к Богу“, пише он црквеном едикту Јулијану, „човек се може избавити од блудних очију (πορνικούς ὀφθαλμούς), и на тај начин не видети више нечистог сластољубља, и од Господње благодати може примити нове очи којима ће, најзад, видети лепоту миомирисног и светог целомудрија“.⁷ Монаху Аецију пак, који је често патио од искушења блудних мисли, св. Нил каже између осталог: „Пожури и прибегни чврстом стубу смирења, и, наоружавши се бдењем, дугим молитвама и певањем псалама, сагледаћеш сопственим очима пропаст непријатеља“.⁸ Другог монаха опет, који је већ био ослабио у борби са блудним искушењима, св. Нил храбри овим речима: „Не треба да слабимо у борби, јер имамо великог заштитника Св. Духа, чијом сарад-

¹ „de octo spiritibus malitiae“, cap. V, col. 1149 c.

² Ep. lib. II, CCLXXXIV, col. 341 B.

³ de octo spirit. malitiae, cap. VI, col. 1152 B.

⁴ ibid. col. 1152 A.

⁵ ibid.

⁶ „De oratione“ cap. VIII, col. 1169 A.

⁷ Epist. lib. II, CCXLII, col. 325 B.

⁸ Epist. lib. II, LVIII col. 225 BC.

њом лако можемо угасити све ђаволске ватрене стреле срамних пожуда и сећања“.¹

Са телесним пороцима најближу и непосредну везу има душевна страст — среброљубље (φιλαργυρία, avaritia), која у Ниловој схеми заузима треће место. Ова се страст састоји у напрегнутој, незаситној тежњи за добијањем новца, имања и уопште спољних материјалних добара. Услед свог грубог материјалног објекта среброљубље се јавља као нека веза при прелазу од простих телесних страсти ка чисто душевним. Карактеристична особина страсти среброљубља је њена незаситљивост, која се не задовољава никаквим успехом у постигнућу материјалних блага, него се све више раздражује и распаљује. „Као што се море“, каже св. Нил, „не препуњава, примајући у себе мноштво река, тако се и пожуда среброљупца не задовољава сабраним богатством. Удвоји ли га једном, он жели да га поново удвоји, и не престаје да тежи овоме, док смрт не прекине његов узалудни труд“.²

Ова неутољива жеђ за сакупљањем спољашњих добара не проистиче из стварних потреба човекових, јер, по Ниловом мишљењу, за природну човечју потребу довољно је свакодневно узимати хлеб и воду „и то не до ситости“.³ Све остале телесне тежње туђе су човечјој природи. Према томе средиште среброљубља је у лажном схватању правога и апсолутнога добра и у ненормалном, изопаченом односу према материјалном богатству, коме се приписује виша самостална вредност. Човек, под притиском страсти среброљубља, полаже сву своју наду на богатство и гледа у њему и смисао, и циљ свога живота. Суштина страсти среброљубља састоји се у потчињавању човечје душе, нарочито његове воље, материјалним добрима, која су за душу, у њеној тежњи „за достигнућем горњег звања“, „земаљски окови“ (γῆινφ δεσμφ).⁴ У својим писмима Нил одлучно устаје противу ове, за душу веома штетне страсти, и отворено и оштро осуђује људе, који су наклоњени среброљубљу. Тако нпр., у писму једном знатном чиновнику Ликургу, он пише: „Ко ти се неће насмејати? Ко те неће укорити због

¹ Epist. lib. I, CCXXII, Therino monacho, col. 164 CD.

² De octo spirit. malitiae c. VIII, col. 1153 A.

³ ibid.

⁴ „de octo spirit. malitiae“ cap. VII col. 1152 C.

твог безграничног среброљубља? Ко се неће ругати твојој безумљу с којим, не знајући за меру, скупљаш новац и сматраш се господарем онога, што са смрћу не можеш никако понети собом“.¹ Богатим људима пак Нил предочава одговорност, коју они носе због неправилног искоришћавања богатства датог им од Бога. „Које скупљаш злато и не знаш за меру?“, пита он богаташа Лавса.... „Знај, да уколико је већа твоја ризница, утолико те очекује веће и страшније вечно мучење“.²

Нарочиту пажњу Нил поклања оним монасима, који се, под разним изговорима, предају користољубивим мислима и бригама, иако су дали завет сиромаштва... Јасним сравнењима и антитезама он указује на сујету и штету њихових материјалних брига и на велику корист сиромаштва. „Богат монах“, каже он, „сличан је претовареној лађи, коју лако потопе морски валови за време буре“.³ Он је везан земаљским бригама и старањем, као што је пас везан ланцем... Ако му дође смрт, он са жалашћу и болом напушта земљу. Испушта душу, а очи не одваја од оног, што има.... Раставља се са телом, али се не растаје са имањем“.⁴ Напротив, „монах који не жуди за имањем, сличан је путнику, који са собом ништа не носи, а на сваком месту налази себи уточиште. Он је као орао, који се уздиже у вис и само се онда спушта, кад га принуди потреба“. Такав монах је „изнад сваког искушења. Он се смеје свему материјалном, уздиже се високо, и удаљавајући се од земаљског, живи небесним животом.... На самртном часу он се радосно пресељава одавде, зато што су му лака крила и што никаквим земаљским бригама није везао своју душу“.⁵ За борбу са среброљубивим мислима Нил препоручује читање св. Писма и непрестане молитве“.⁶

Четврто место у схеми грехова заузима гњев (ὀργή, irascundia),⁷ који је, по Ниловим речима, „безумна страст“. „Он

¹ Ep. lib. II, CXLVII. col. 268 BC.

² Ep. lib. II, CLIII col. 272 D.

³ de octo spiritibus malitiae, cap. VII. col. 1152 C.

⁴ ibid. col. 1152 C.

⁵ ibid. col. 1152 C.

⁶ ibid. cap. VIII col. 1153 B.

⁷ Осим „ὀργή“ Нил за означавање ове страсти употребљава и други термин, „θυμός“. Разлика између ових термина је у томе, што θυμός озна-

лако може да помути разум и оних људи, који владају знањем ($\gamma\nu\omega\sigma\iota\nu$) и да учини човечју душу дивљом, присиљавајући је, да се клони сваког општења са људима“.¹ По Ниловом учењу страст гњева је нарочито сродна среброљубљу и донекле је његова последица. Јер људи који теже за богаћењем, наилазећи на препреке ка остварењу тих својих егоистичких циљева, губе обично своју душевну самодисциплину и предају се гњеву. „Среброљупци“, каже Нил, „морају се неминовно гневити против лица, која им сметају да остваре своје материјалне циљеве“.² Гњевно стање не ограничава се само на тежњи за уклањањем препрека, на које се наилази на путу, већ је праћено и непријатељским односом према људима. То је душевно стање, везано са неодоливом жудњом, да се освети своме непријатељу. „Гњев је“, вели св. Нил, „жеђ са осветом“.³ Ова карактеристична психолошка особина гњева, која се одликује неиздржљивом упорношћу, нарушава душевну хармонију и уноси неред у психички живот.⁴ Под утицајем гњева човечји се ум помрачи и ослаби толико, да губи своју моћ расуђивања, постаје груб⁵ и лишава се правог знања. „Гњевливе мисли“, пише св. Нил, помрачују ум, као што облак помрачава сунце.⁶

У религиозно-моралном односу страст гњева сведочи недостатак љубави како према Богу, тако и према људима, а такође и отсуство трпљења⁷ и кротости,⁸ које су праве хришћанске врлине. Природно је да човек, обузет пламеном гњева, не може како треба вршити хришћански подвиг. Зато је „молитва гњевом раздраженог човека мрско кађење пред Богом, његово певање псалама је за уво непријатни звук, а његов дар — црвљива жртва“.⁹ Саветујући да се уздржавамо од ове, за

чава гњев у почетном стадију развића, док $\delta\rho\gamma\eta$ означава гњев, који се већ развио: $\theta\nu\rho\mu\acute{o}\varsigma$ је унутрашњи покрет душе, а $\delta\rho\gamma\eta$ — пројављивање и испољавање његово.

¹ de octo spirit. malitiae cap. IX col. 1153 C.

² de monast. exercit. cap. LV col. 788 C.

³ de octo spirit. malitiae, cap. XI, col. 1156 C.

⁴ de octo vitilis c. VI, col. 1453 A.

⁵ de octo spirit. malit. c. IX col. 1153 C.

⁶ ibid.

⁷ de octo spirit. malitiae cap. IX col. 1153 D.

⁸ ibid. cap. X. col. 1153 D.

⁹ ibid. col. 1156 A.

душу штетне страсти, Нил се ослања на речи Христа Спаситеља (Мт. 5, 22) и каже: „Није корисно гњевити се уопште, како без разлога, тако ни са оправданим разлогом, јер је то с правом забранио Господ“.¹ Да бисмо одржали потпуну победу над гњевом, Нил учи, да је неопходно потребно развијати у себи и јачати дуготрпљење и кротост. Истичући пак преимућство дуготрпљења над гњевом, Нил срањује јасно оне утиске, које разљућени и трпељиви човек чине на околину. „Код разљућеног и гњевног“, каже Нил, „очи су мутне, закрвављене и сведоче о узбуђеном срцу, а лице трпељивог човека је спокојно, очи пријатне и гледају право.... Монах, који дуго трпи, сличан је извору, који пружа свима пријатно пиће“.²

Пето место у Ниловој схеми грехова заузима жалост (Λύπη, tristitia). Ова страст је слабљење психичке енергије, реакција против страсних стања, која за своју основу имају власт чулног егоизма или привезаност материјалним добрима. Одавде проистиче веза жалости са другим страстима, јер је она њихова последица. „Жалост“, каже Нил, „веже узицама онога, кога страсти победе“,³ јер је „она последица неуспеха у телесним пожудама, а пожуде прате сваку страст. Ко је победио пожуду, тај је победио страст, а ко је победио страст, њиме неће овладати жалост. Не жалости се уздржљиви, што нису успела јела, ни целомудрени што није остварио неразумну раскалашност, ни кротки што се није могао осветити, ни смирени што је лишен људске почести, ни онај, који воли сиромаштво, што је претрпео штету. Они су одлучно одбацили од себе пожуду за свим овим, и као што онога који је одевен у оклоп не пробија стрела, тако и ове бестрасне не рањави жалост.“⁴ Но најтешњу везу има жалост са гњевом, у коме страсна пожуда достиже најјачи степен, и после чега долази неизбежна психичка реакција, која слаби душевне силе. „Жалост је“, каже Нил, „утученост душе (κατάρφεια ψυχῆς). Она настаје због гњевних мисли“, јер „неуспех у освети рађа жалост“.⁵

¹ Epist. lib. II Olympio quaestori CCCV. col. 349 C.

² de octo spirit. malitiae cap. IX col. 1153 D.

³ de octo spirit. malitiae cap. XI col. 1156 D.

⁴ ibid. col. 1156 D — 1157 A.

⁵ ibid. col. 1156 C.

Карактеристична особина ове страсти је у томе, што она „слаби проицљиви ум“¹ и „одузима осећање од душе“.² Зато „човек који се предаје жалости, не зна за духовну радост.“³ Он није у стању „да узнесе чисту молитву“.⁴ Као што „окови везују ноге и сметају кретању, тако исто и жалост омета умни подвиг“.⁵ Она, слабећи и везујући активну човечју силу, парализује његове психичке способности и постаје због тога препрека свему добром“.⁶ Од ове световне „горке жалости“ (πικράν λύπην)⁷ по Ниловом учењу треба разликовати „жалост за Богом“ (λύπη κατὰ Θεόν).⁸ Световна жалост је „болест душе и тела“,⁹ која сведочи о безграничној љубави човека према овом свету, о његовим склоностима за егоистичким задовољствима, а „жалост за Богом“ је незадовољство својим моралним стањем, које, због греховности, смета достигнућу високог циља — општења са Богом. На тај начин разлика између ових двају облика λύπη (жалости) је огромна. Световна жалост одликује се мрачном меланхолијом, која слаби духовно-моралне силе човекове, а „жалост за Богом“, имајући за свој основ Бога, вуче човека ка моралном узвишењу, пробужује у њему и развија живу активност и потстиче га на хришћански подвиг свестраног усавршавања и уподобљавања Богу. „Жалост за Богом“, вели Нил, „ојачава душу сузама“,¹⁰ и „чисти човеково срце, које је огрезло у гресима“.¹¹ Да би се ослободио од зле жалости, човек мора, по Ниловом мишљењу, тежити за бестрашћем“ (ἀπάθεια)¹² јер „ко господари страстима, он самим тим побеђује и жалост.“¹³ Природно је по Ниловом учењу, да у овој

¹ Ibid. cap. XII col. 1157 C.

² Ibid. col. 1157 C.

³ Ibid. cap. XI col. 1156 C.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ tract. ad Eulogium c. VII col. 1104 A.

⁸ de octo spirit. malitiae, cap. XII col. 1157 B

⁹ tract. ad Eulogium c. VII col. 1104 A.

¹⁰ tract. ad Eulogium cap. VII col. 1101 D — 1104 A.

¹¹ de octo spirit. malitiae cap. XII col. 1157 B.

¹² Ibid. col. 1157 A.

¹³ Ibid. col. 1157 AB.

тешкој борби човек полаже сву своју наду на благодатну помоћ, и да је због тога неопходно потребно искрено молитвено покајање. „Искушење несносне жалости“, пише Нил, „може се уништити обилним сузама, благим надама и љубављу према сладчајшем Спаситељу Христу“.¹

Када слабљење психичких сила, које се појављује при жалости, узима јачу и интензивнију форму, тада човечју душу обузима ново страсно стање, познато под именом *ἀκηδία* (*acedia*, „клонуlost духа“, цркв.-словен. „уныніе“). Ова страст стоји у Ниловој схеми на шестом месту. Ми је можемо окарактерисати као потпуно опадање и слабљење целог душевног живота, јер утученост, која приводи човека неактивности у духовно-моралном односу, загосподари целом човечјом душом. „Клонуlost духа“, каже Нил, „јесте млитавост душе (*ἀτονία ψυχῆς*)“,² која достиже такав степен, да се душа лишава јачине и трезвености и постаје неспособна за живу активност. Природно је, да друге страсти при таквим условима, због слабости разума и неодлучности воље, не наилазе ни на какав отпор. Оне лако узнемиравају душу, као што, без нарочитих тешкоћа „лаки ветрић повија слабу трску“.³ Карактеристичне особине човека, код кога је завладала клонуlost духа, јесу променљивост жеља, равнодушност према целој околини и љеност. „Клонуlost духа“, вели Нил, „изгони монаха из његовог дома“,⁴ али он нигде не налази себи мира. Не задовољавајући се средином, која га окружује, он „смишља примамљиву слику лутања“...⁵ Али „као што биљка, која се преноси с једног места на друго, не доноси плода, тако и монах луталица не доноси плода врлине“...⁶ Ништа га не задовољава. Монах, који је клонуо духом, не налази мира ни у сопственој ћелији.⁷ „Његове су очи стално уперене на врата, а мисли маштају о посетиоцима. Зашкрипе ли врата, он скаче; чује ли се глас — он гледа у прозор и не одмиче се од њега, док се не укочи седећи.

¹ Epist. lib. II, LIII col. 224 B.

² de octo spirit. mallitiae, cap. XIII col. 1157 C.

³ ibid. 1157 D.

⁴ ibid.

⁵ ibid.

⁶ ibid. col. 1160 A.

⁷ ibid.

Читајући, он често зева и дрема, трља лице, протеже руке и, отргнувши очи са књиге, пажљиво гледа у зид; затим се поново враћа књизи, чита мало, преврће листове; љубопитљив је да види крај речи, броји странице, листове и напослетку, затворивши књигу, метне је под главу и заспи slabим сном, јер му глад узбуђује душу и присиљава га да мисли о себи“.¹ Такав је монах „лењ и у молитви“, и неспособан „да марљиво испуни дело Божје“.²

Против клонулости духа постоје и средства. По мишљењу св. Нила „клонулост духа лечи постојаност и испуњавање сваког посла пажњом и страхом Божјим“. „У сваком послу“, саветује Нил, „одреди себи меру и не прекидај посао пре него што довршиш оно, што си одредио. Уз то моли се још и Богу разумно и силно и клонулост духа побећи ће од тебе“.³

На седмом месту код Нила стоји префињена и тешко уочљива страст „славољубље“ (κενοδοξία, *vana gloria*), која за религиозно-морални живот претставља огромне опасности, јер ниче и развија се у човечјој души поред добродетелног живота, тј. онда, кад човек води успешну борбу са телесним и трупљим душевним страстима. „Славољубље је“, вели Нил, неразумна страст и лако се увлачи у свако добродетелно дело“.⁴ На тај начин успех у подвижничком животу и достигнуће неких врлина јављају се, по Ниловом учењу, за постанак славољубља као неки обавезни услов, и оштро одвајају ову страст од других порока. Док се друге страсти, као што смо већ видели, налазе међу собом у директној генетичкој зависности, и док развиће и јачање једне страсти изазива и даје храну другој, — страст славољубља „расте с врлинама и не оставља их, док их не ослаби“.⁵ Другим речима, она ниче и развија се после победе над другим страстима, а нарочито после успеха у борби с телесним пороцима. Славољубље, имајући у својој основи тежњу за егоистичким задовољењем личног самољубља, разара и уништава унутрашњу вредност људске врлине и омета, да се пред Богом добије венац истините праведности. „Славољубиви

¹ *ibid.* cap. XIV col. 1160 AB.

² *ibid.* col. 1160 BC.

³ *ibid.* col. 1160 C.

⁴ *De octo spirit. malitiae* cap. XV, col. 1160 C.

⁵ *ibid.* col. 1160 D.

човек“, каже св. Нил, „претвара свој добродетељни живот у ништа. Он своја дела не чини због Бога, који јавно награђује за тајно учињена дела, него жели да оно, што је учинио, покаже људима, који му не могу дати никакву награду. Људи могу дати само похвале, и тиме лишити човека велике и вечне почести. Јер онај, који прима на себе било какав труд с циљем, да би му се дивили људи, ничим се не разликује од позоришног глумца, који се задовољава добивеном платом. Зато и славољубиви човек, примајући похвалу од људи, нема права да тражи награде од Бога“.¹ Чинећи добра дела ради „добијања славе људске“ (πρὸς θήραν δόξης ἀνθρωπίνης),² природно је да човек обраћа сву своју пажњу на спољашњу страну врлине, због чега се унутрашњи, душевни садржај, под утицајем егоистичког самозадовољства, постепено разара и запушта. „Славољубље“, пише Нил, „доводи човечју душу до голотиње и пустеши, расипа све плодове, које је човек дуго и са великом муком и трудом сабирао. Тако човек губи и бдење, и пост, и милостињу, и лежање на голој земљи и друга подвижничка дела због мрског славољубља“.³ Запустелост душе услед славољубља толико је велика, да већ побеђене грубље страсти, не наилазећи на отпор, поново загосподаре душом човековом. „Човек“, каже св. Нил, „кога је победила људска таштина, не може бити у миру ни са самим собом, ни са ближњим, зато што брзо пада у тугу, раздражљивост, гњев, беснило, пометњу, жалост и срамоту“.⁴

Осуђујући славољубље, св. Нил обраћа нарочиту пажњу на борбу са њим. „Више од свега“, пише он једном свом ученику, „бори се са славољубљем“.⁵ Да би предупредили развиће и јачање славољубивих тежњи у души, св. Нил указује на средства и начине борбе. Пошто се славољубиве помисли обично рађају у души од сазнања својих успеха у моралном усавршавању, Св. Нил саветује, угледајући се на ап. Павла, да не сматрамо никада да смо достигли циљ, него, заборављајући што је остраг, да тежимо вишем циљу, почасте горњег звања“ (Фил. 2, 13—14). „Ко гледа на оно“, каже Нил, „што је учи-

¹ De volunt. paupertate c. LXV, col. 1057 B.

² Peristeria, Sectio III cap. I col. 811 D.

³ Epist. lib. III, CCXXXI col. 492 B.

⁴ ibid. col. 492 BC.

⁵ epist. lib. IV, III col. 552 B.

њено, тај се обично погорди до безумља. А ко гледа на оно, што му остаје да још учини, тај неопходно постаје смирен и кротак, и налази најјачу побуду за смирење у неизвесности, да ли ће он достићи оно, за чим тежи.... Ум управљен ка горњем и смирен старањем о ономе, што сачињава предмет његове ревности, неће имати времена да мисли о својим успесима¹. Осим тога, Нил саветује да се избегавају и спољашњи узроци славољубља, и због тога стално захтева од својих ученика, да своја добра дела чине у тајности.²

Осмо и последње место у Ниловој схеми страсти заузима гордост (*ὕπερηθάνια*, *superbia*), која је тесно везана са славољубљем, јер „појава славољубља наговештава гордост, као што севање муње претходи удару грома“.³ Развијање и јачање самољубивих тежњи доводи човека до стања гордости, где се самоуношење и егоизам појављују у јачем и неприкривеном облику. Човек, заслепљен неуздржљивом тежњом за земаљском славом и људским почастима, испољава у славољубљу недостатак љубави према Богу, и заборавља славу Божју. У гордости пак избија пренебрегавање Божанске славе и свега што нас окружава, и то доводи човека до богоотступништва. Услед тога надмоћност гордости у човечијој души руши саму основу религиозно-моралног живота и искључује могућност правилних односа како према Богу, тако и према људима. „Гордост“, вели Нил, „уздиже мисли до надмености, учи пренебрегавању људи и гледа са презрењем на сваког једноплеменика, као на нешто ништавно. Она доводи човечју мисао до безумља, не признаје Божји Промисао и старање Најсавршенијег, и сматра да све милости, којима се она користи, долазе као последица њених личних заслуга. Гордост неће да види Божје садејство у ономе, што ради и у чему успева, јер сматра себе довољно јаком за свако добро дело. Будући потпуно немоћном, она мисли, по својој самоуверености, да ће њене силе доспети за све“.⁴

Поносит човек сматра своју сопствену личност центром целокупне васионе, а све остало за њега је само средство за лично самоуздавање. Зато у његовом односу према људима

¹ Peristería, Sectio XI cap. XIV col. 924 AB.

² de octo spirit. malitiae cap. XVI col. 1161 A.

³ de octo spiritibus malitiae, cap. XVII, col. 1161 C.

⁴ de volunt, paupertate, cap. LIX, col. 1048 D.

нема места „ни слози, ни јединству мисли, ни узајамној љубави, него место свих ових чисто хришћанских начела, која „изнад свега цене и љубе Дух Божји,“ у души гордељивца царује злоба, „завист и горка мржња“.¹ Због тога није ни чудно, што друге страсти у гордошћу изопаченој човечјој души налазе сасвим повољан терен за своје развијање. „Људи“, пише св. Нил, „који су се предали гордости, лишавају се благодатне помочи и пониру или у блуд, или у крађу, или у убиство, или у неко друго недозвољено дело. Гордост је највећи грех. Због ње је проналазач свега злог — ђаво — бачен с неба на земљу“.² Насупрот гордости св. Нил истиче смирење као праву хришћанску врлину, која пење човека на небо и припрема га анђелском лику“³ (μετὰ ἀγγέλων χορεύειν παρασκευάζει). Да би се достигло смирење, потребан је, по Ниловом мишљењу, пажљив однос према свему, што улази у круг нашег свакидашњег живота. У писму схоластику Алкивијаду, који је тражио да му се покаже начин борбе са гордошћу, св. Нил каже: „Ако ти је мило да избегнеш ову пуну и Богу противну гордост и да достигнеш смиреност и да имаш овај блажени дар, онда се ревностно вежбај у свему што потпомаже овај циљ. Јер душа се уподобљава обично ономе, чиме је занета, и ономе што увек ради; она то и отискује на себи, примајући одговарајући облик. Зато и спољашност, и одећа, и ход, и седење, и храна, и постеља — једном речју све у теби, да буде умерено. Исто тако и реч, и телесни покрет, и разговор са ближњим да бива у скромности, а не у надмености. Буди добар и кротак пред братом, незлобив пред противницима, човекољубив и састрадалник према сиромасима, спреман умирити и утешити болесне, посетити сваког човека, када је он у страдањима, у напорима, у невољама, — не презирати никога уопште, у разговору бити пријатан, у одговорима искрен, свакоме да желиш добра и да будеш свима приступачан“.⁴ Нема сумње, да овај подвиг, који води човека ка потпуној победи над гордошћу, није лако остварити у животу. Људске моћи нису довољне за то. Због тога св. Нил захтева од својих ученика, да не буду лени, да не клону духом

¹ Epist. lib. I CXLVI. col. 144 A.

² Epist. lib. I. CCCXXVI col. 200 CD.

³ de octo spirit. malitiae, cap. XVIII, col. 1164 A.

⁴ Epist. lib. III, CXXXIV col. 445 ABC.

но да стално траже помоћ у име Христово“.¹ Јер „ако срдечно са страхом и побожно управљамо погледе своје Владици, то ће Он, без сумње, љубављу бити сваком на руци, а онда човеком неће моћи завладати ни сатана, ни страст, ни беда, нити икакав грех“.²

(Наставиће се)

Викенџије Фрадински
